

כט-א

תנו רבנן: מבטלין¹²⁷ תלמוד תורה להוצאת המת, ולהכנסת הכלה. דהיינו, ללוותה מבית אביה לבית חופתה.

אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי, שהיה מבטל תלמוד תורה להוצאת המת, ולהכנסת הכלה.

כמה דברים אמורים דמבטלין תלמוד תורה להוצאת המת, בשאין שם בני אדם כל צורכו. אבל אם יש שם כל צורכו — אין מבטלין.

וכמה בני אדם חשיב כל צורכו?

אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב: תריסר אלפי גברי, ושיתא אלפי שיפורי [תוקעי שופרות]¹²⁸.

ואמרי לה: תריסר אלפי גברי, ומינייהו [ומתוכם] שיתא אלפי שיפורי.

עולא אמר: כגון דחייצי גברי מאכולא עד סיכרא. דהיינו, מחיצת אנשים, משער העיר — ועד בית הקברות שסופדין אותו שם.

רב ששת אמר: כנתינתה של תורה — כך בעינן בנטילתה, דהיינו בזמן פטירתו של תלמיד חכם. מזה נתינתה — היתה בששים ריבוא, אף נטילתה — בששים ריבוא.

והני מילי — למאן דקרי ותני. אבל למאן דמתני לאחרים — לית ליה שיעורא¹²⁹ 130.

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, שבכל מקום שגלו — שכינה גלתה עמחן¹³¹.

ס"א], שפירש רבינו אליקום בר יוסף, דהיינו דווקא בשעת הוצאת המת. אבל כל זמן שמוטל עליו לקבורו, אין מבטלין תלמוד תורה. עוד כתב שם בשם הר"ר יו"ט מיוני, דתינוקות של בית רבן אין מבטלין אפילו בשעת הוצאת המת.

130. כתב הרא"ש [שם, ובכתובות פ"ב סי' ה'] בשם רב אחאי, דממילא שמעינן, דלמאן דלא קרי ולא תני, אין מבטלין עליו, אם יש מתעסקין בקבורתו.

131. כתב בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תי"ח]: "וכן יפורש מה שאמרו: כל מקום שגלו בו ישראל — גלתה שכינה עמהם, כלומר, השגיוחו עלינו לחמול אפילו בעת ענשו אותנו וכו'". עיי"ש שהביא עוד פירוש.

בנודע ביהודה [תניינא או"ח סי' ק"ז] האריך לבאר מהו ענין השכינה. וסיים: "וזהו הפי' שהשכינה שורה בישראל, שהשגחה שקרוי

127. כתב הרא"ש בכתובות [י"ז ע"א], דישי מפרשים, דהיינו שרשאין לבטל, אבל אין חובה לבטל תלמוד תורה — אלא במת מצווה. והביא את הירושלמי בפסחים [פ"ג ה"ז]: "רבי אבהו שלח לר' חנינה בריה יזכי בטיבריה. אתון ואמרון ליה: גמל הוא חסד. שלח ומר ליה: המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא! שכבר נמנו וגמרו בעליית בית ארום בלוד, שהתלמוד קודם למעשה!" עיי"ש שהאריך. ועיי' בשיטה מקובצת שם. ועיי' בתוס' לעיל [ג' ע"ב, ד"ה מת מצוה].

128. כתב המהרש"א, שיש לכוין מנין זה, לפי שהשטן מקטרג אז. ומצינו שבי"ב אלף איש, לא היה כח לשטן עלייהו. כדכתיב במלחמת מדין, שנשלחו לצבא י"ב אלף איש: "לא נפקד ממנו איש". ושופרות נמי לבטל כח השטן, כטעם השופר בראש השנה.

129. הביא הרא"ש במסכת מועד קטן [פ"ג סי'

גלו למצרים — גלתה שכינה עמהן. שנאמר: "הנגלה נגליתי לבית אביך כהיותם במצרים וגו'"¹³².

גלו לבבל — שכינה עמהן. שנאמר: "למענכם שלחתי בבלח".

ואף כשהן עתידין ליגאל — שבה שכינה עמהן¹³³. שנאמר: "ושב ה' אלהיך את שבותך". "והשיב" לא נאמר בהאי קרא, אלא "ושב". מלמד שאף הקדוש ברוך הוא — שב עמהן מבין הגליות.

בבבל היבא? היכן מצויה השכינה בגלות בבל?

אמר אביי: בבי כנישתא דהוצל, ובבי כנישתא דשף ויטיב — בנהרדעא¹³⁴ [ופירוש "שף ויטיב" הוא: חרב וחזר ונבנה¹³⁵. דבית כנסת זה, בנאוהו יכניה וסיעתו, מאבנים ועפר שהביאו עמהן¹³⁶ לגלות¹³⁷. לקיים מה שנאמר: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו". רש"י].

ולא תימא דהכא והכא, בשני המקומות — בחד זימנא מצויה השכינה, אלא, זמנין דמצויה הכא, וזמנין — הכא.

אמר אביי: תיתי לי, דאפילו בי מרחיקנא פרסה מאותו בית כנסת — טרחנא, ועיילנא ומצלינא התם דווקא.

נמצא, שעוונותינו המאחרין את הגאולה — גורמין גלות לשכינה. וז"ש במס' ברכות [ח' ע"א]: "כל העוסק בתורה ובגמ"ח וכו', מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין האומות", והיינו, כי בזכות אלו הדברים — אנו נגאלין.

134. הרמב"ן במלחמות במס' כתובות [סוף פרק נערה שנתפתתה] כתב, דנהרדעא — מעיקר בבל היא. והביא ראיה לכך מהך דהכא, דהשכינה מצויה בבי כנישתא דשף ויטיב — בנהרדעא. עיי"ש.

135. כך כתב רש"י בר"ה [כ"ד ע"ב]. ועוד פירש שם שהוא שם מקום.

136. החתם סופר [בשו"ת יו"ד סי' רס"ד] תמה, מי התיר להם להוריד את האבנים מקדושת ביהמ"ק — לקדושת בית הכנסת? וכתב, דעל כרחך דכיון דבאו בה פריצים — נתחללו. עיי"ש.

137. והערוך כתב, דקרינן ליה: "שף ויטיב", כלומר, שנסע ממקדש — וישב שם.

שכינה — הוא רק בישראל. וכל זה, כשישראל עושים רצונו. אבל בהתגברות חטאינו ופשעינו — גלינו מארצנו, ששם הוא מקום התמדת ההשגחה, וגלינו לארצות העמים. ואז — נהפוך הוא, שכל השפע הטוב יורד לאומות העולם, ומן התמצית אנו מקבלים מאותה האומה כדי חיותנו בצמצום". עיי"ש. ועיי' ברמב"ן ובאור החיים על התורה [בראשית מ"ו א'].

132. כתב המהרש"א, דהיינו מדכתב "הנגלה נגליתי" — לשון כפול, מורה על גילוי שכינה שם. עוד כתב, דאיכ"ל דמהלשון הכפול משמע דכביכול השכינה מצטערת ג"כ בגלות. עיי"ש.

133. כתב העין יעקב בשם הריטב"א, דלא נקט הכתוב שהשכינה עמהם בגלות הגדול הזה [גלות האחרונה. ואילו בשאר הגליות, הזכיר בהם הכתוב את גלות השכינה, כדאיתא לעיל] — מפני כבוד השכינה. ולא הזכיר הכתוב — אלא את גאולת השכינה, ומתוך כך למדנו ג"כ שהיא בגלות. וכן התנא אחז דרך הכתוב, אבל ודאי לא בא ללמד רבותא על שהיא בשעת הגאולה, אלא שהיא בגלות.

אברה דשמואל, ולוי, הוו יתבי בכנישתא דשף ויתבי בנהרדעא. אתיא שכינה, שמעו קול ריגשא. קמו תרוויהו — ונפקו.

רב ששת, שהיה סגי נהור, הוה יתיב בבי כנישתא דשף ויתבי בנהרדעא. אתיא שכינה — ולא נפק. אתו מלאכי השרת — וקא מבעתו ליה.

אמר לפניו: רבונו של עולם! עלוב — ושאינו עלוב, מי נדחה מפני מי? שהרי אני סגי נהור, ולא אוכל ללכת מכאן לבדי!

אמר להו הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת: שבקוהו!

כתיב: "ואחי להם למקדש מעט". אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל.

ורבי אלעזר אמר: זה בית רבינו [רב] שבבבל.

דרש רבא: מאי דכתיב: "ה' מעון אתה היית לנו"?

אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

אמר אבוי: מריש [בתחילה] הואי גריסנא בביתא, ומצלינא בבי כנישתא.

כיון דשמעית להא דקאמר דוד: "ה' אהבתי מעון ביתך"¹³⁸, הואי גריסנא נמי בבי כנישתא¹³⁹.

תניא: רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל — שיקבעו בארץ ישראל¹⁴⁰.

138. לכאור' תימה הוא, מאי "כיון דשמעית להא דקאמר דוד וכו'", הרי מקרא מפורש הוא, וכי לא שמע מקרא זה מקודם?

וכתב הרשב"א, שכך נתכוון אבוי לומר: כיון שנתתי דעתי במה שאמר דוד וכו' — הוה גריסנא בבי כנישתא.

וכן העיר המהרש"א, דהלשון מגומגם, דמאי "כיון דשמעית להא דקאמר דוד וכו'", הלא מקרא מפורש הוא!

וביאר, דמהאי קרא לחודיה ליכא ראייה דבעינן למגרס בבי כנישתא, דשמא האי "מעון ביתך" — היינו בית המקדש ממש. אלא, כיון דשמעיה להא דאמר רבא ארישא דקרא: "ה' מעון אתה היית לנו בדור ודור" — אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, קאמר אבוי דה"ה לסיפיה דקרא — דאיירי בבי כנישתא. וקאמר דהכא דווקא בית הכנסת הוא, ולא בית המדרש, משום ד"ביתך" — משמע בית הכנסת.

139. הגרעק"א ציין להא דמס' ברכות [ח' ע"א], דהתם איתא איפכא: "אמר אבוי וכו' כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב ביהמ"ק — אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, לא הוה מצלינא — אלא היכא דגריסנא". וכתב המהרש"א, דיחלוק כמו שכתב הטור [סי' צ"ו], דהתם איירי שיש לו באותו מקום מדרש קבוע, ולכן צריך גם להתפלל באותו מקום [ואפילו בלא עשרה]. ועיי"ש שהביא בשם הרא"ש, דהאידינא טוב להתפלל עם הציבור בעשרה, כי זמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד, וגם אין תורתנו כל כך אומנותנו וכו', עיי"ש.

140. הקשה המגן אברהם [סי' קנ"א ס"ק י"ד], אם כן, אמאי אמרינן לעיל דבתי כנסת שבבבל על תנאי עשוין, והיינו משום דאין קדושתן לעולם, והא אמרינן הכא דלבסוף ייקבעו בארץ ישראל!?

שנאמר: "כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא". למדנו ממקרא זה, שעבר הר כרמל את הים¹⁴¹. ואימתי — בשעת מתן תורה.

והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל, שלא באו אלא לפי שעה, ללמוד תורה — נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות, שקורין ומרביצין בהן תורה — על אחת כמה וכמה שיקבעו בארץ ישראל.

דרש בר קפרא, מאי דכתיב: "למה תרצדון הרים גבנונים?"

יצתה בת קול ואמרה להם להרים, שרצו שתנתן תורה עליהם: למה תרצו דין עם הר סיני? כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני!

וילפינן לה מדכתיב הכא: "גבנונים", וכתיב התם: "או גבן או דק". חזינן ד"גבנונים" — לשון מום הוא.

אמר רב אשי: שמע מינה, האי מאן דיהיר — בעל מום הוא. שהרי מה שניתנה תורה על הר סיני, ולא על שאר ההרים הגבוהים, הוא משום שהר סיני — נמוך ועניו הוא.

שנינו במשנתנו: אין עושין אותו קפנדריא.

מאי קפנדריא?

אמר רבא: קפנדריא — כשמה, דהיינו — כמשמעות המילה.

מאי כשמה? היאך נשמע דבר זה מהמילה "קפנדריא"?

כמאן דאמר: אדמקיפנא אדרי, עד שאקיף שורות הבתים האלו — איעול בהא, אכנס בבית זה העומד בין שני המבואות, ואקצר הדרך ממבוי למבוי.

אמר רבי אבהו: אם היה במקום שבית הכנסת עומד עתה שביל מעיקרא, לפני שנבנה בית הכנסת — מותר לעשותו קפנדריא.

אמר רב נחמן בר יצחק: הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשות קפנדריא, אלא לצורך דבר אחר — מותר לעשותו קפנדריא.

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת כדי להתפלל — מותר¹⁴² לעשותו קפנדריא.

שנאמר: "ובבוא עם הארץ לפני ה' כמועדים, הכא דרך שער צפון להשתחוות — יצא דרך שער נגב". חזינן דאין צריכין לחזור למקום שנכנסו משם, ולהקיף לצד דרום, אלא יכולין לקצר הדרך, ולצאת מצד דרום.

תורה. אלא היינו ששר שלהם בא. וכמו שכתבו תוס' בחולין [ז' ע"א, ד"ה אמר ליה] גבי גינאי נהרא.

142. בהגהות הגר"א גרס: "מצוה לעשותו קפנדריא". וכן איתא ברא"ש הכא וברי"ף בברכות. וכתב הטורי אבן, דטעמא משום דכתיב בסיפא דקרא דמייתי הכא: "ובבא עם הארץ וגו'

ותירץ, דהיינו דווקא בחורבנן, דאז לא ייקבעו בארץ ישראל. וצ"ע. ועיי"ש שכתב, דאין לומר דהאי דיקבעו בא"י — היינו דווקא הבנין שלהם, ולא הקרקע שמתחתם, דהא יליף ק"ו מתבור וכרמל, והתם הקרקע נקבע בא"י.

141. כתב המהרש"א, דנראה דלא ההרים ממש באו, שהרי אינם בעלי בחירה לבוא לשמוע

והוינן בה: אהייא קאי הך דקתני "מפני כבוד מתים"?

אילימא אסיפא, דקתני דאם ליקט — שורפן במקומן, כיון ששורפן במקומן — מאי כבוד מתים איכא בזה?

אלא על כרחך דארישא קאי. דקאמר מתניתין, דהא דאין נוהגין בבית הקברות קלות ראש — מפני כבוד מתים הוא.

מתניתין:

ראש חודש אדר שחל להיות בשבת — קורין בתורה¹⁴⁷ בפרשת שקלים. להודיע שיביאו

שנינו במשנתנו: עלו בו עשבים, לא יתלוש — מפני עגמת נפש.

ומקשינן: והתניא: אינו תולש ומאכיל, אבל תולש ומניח?!

ומתריצין: כי תנן נמי מתניתין דלא יתלוש — בתולש ומאכיל תנן. אבל באמת לתלוש ולהניח — שרי.

תנו רבנן: בית הקברות — אין נוהגין בהן קלות ראש¹⁴³. וכן:

אין מרעין בהן בהמה, ואין מוליכין בהן אמת המים¹⁴⁴, ואין מלקטין בהן עשבים¹⁴⁵. ואם ליקט — שורפן במקומן¹⁴⁶, בבית הקברות, מפני כבוד מתים.

חסיד ללון בשדה, אלא במקום המשומר מחיות רעות ולסטים ע"י חומה].

144. בשו"ע [שם] הוסיף עוד: "ולא יטייל בהם לקפנדריא".

145. עיי' ברמ"א שם, שכתב, שמותר ליהנות מהעשבים הגדלים על הקברים — לצורך הקברים עצמם, שזהו כבוד המתים.

ועיי' בשו"ת שיבת ציון [סי' ס"ב], שדן בהא ששר אחד רצה לעשות דרך הרבים בבית הקברות של יהודים, והדרך יעבור על הקברים ברצפה של אבנים, אם צריך להוציא הוצאות מרובות, כדי להסב ולנטות הדרך מעל ביה"ק למקום אחר.

146. כתב הש"ך [שם], דהיינו משום קנסא, או כדי שלא יחשדוהו שמוליכם לבהמתו. אבל אין הטעם משום כבוד מתים, כמבואר להלן בגמ'.

147. המשניות מכאן ואילך עוסקות בענייני

לא ישוב דרך השער אשר בא בו, כי נכחו יצא". וכך כתב המ"ב להלכתא [סי' קנ"א ס"ק כ"א], ושם כתב בשם הר"ן דהטעם משום שנראה כמחכב.

143. כתב הרמ"א [יו"ד סי' שס"ח ס"א], דהיינו שאין נפנין שם, ואין אוכלין ושותין שם. ועוד הביא בשם הסמ"ג, דאין קורין ושונין שם, ואין מחשבין שם חשבונות. עוד הביא החת"ס בתשובה [יו"ד סי' של"ה] מתוספתא דמגילה, דאין ישנים שם. עוד כתב שם, דהאיסור אינו דווקא על גבי הקבר, אלא כל מקום שהוקצה לבית הקברות לרבים — הוקצה למצותו [ועיי' בפתחי תשובה שם].

והקשה החת"ס, הא איתא בגמ' בברכות [י"ח ע"ב] מעשה בחסיד אחד שהקניטתו אשתו, והלך ולן בבית הקברות?! [עיי"ש כל המעשה]. וביאר, דחכמים ותלמידיהם מותרין, כמו שמותרים לאכול ולשתות בבית הכנסת. משום דכבוד וצורך תורה — עדיף מבית הכנסת ובית הקברות [והתם היה לצורך, שלא רצה אותו

שקליהן בחודש אדר, כדי שיקריבו את הקרבנות באחד בניסן — מתרומה חדשה, כדאמרין לקמן בגמרא¹⁴⁸.

חל ראש חודש להיות בתוך השבת [בתוך השבוע] — מקדימין לקרוא פרשת שקלים לשעבר [בשבת הקודמת], ומפסיקין מלקרות פרשה מד' פרשיות לשבת האחרת [הבאה], כדי שתקרא פרשת זכור בשבת הסמוכה לפורים, משום דבעינן לסמוך מחיית עמלק למחיית המן.

בשבת השניה של חודש אדר [כשחל ראש חודש בשבת] — קורין פרשת זכור¹⁴⁹.

בשלישית — קורין פרשת פרה אדומה, להזהיר את בני ישראל להטהר מטומאתן, כדי שיעשו את קרבן הפסח בטהרה.

ברביעית — קורין פרשת החודש הזה לכם, ששם מבואר עניין הפסח.

בשבת החמישית — חוזרין לקרות כסדרן [כפי שיתבאר בגמרא].

לכל מפסיקין מלקרות בענין היום, וקורין מענין המאורע: בראשי חדשים, בחנוכה, ובפורים, בתעניות, ובמעמדות [נתבאר לעיל כ"ה ע"ב, עיי"ש], וביום הכיפורים¹⁵⁰. ובמשנה הבאה יתבאר איזו קריאה קורין בזמנים אלו.

גמרא:

תנן התם [במסכת שקלים]: באחד באדר, משמייעין בהכרות בית דין על השקלים, שיביאו ישראל את שקליהם למקדש, ועל הכלאים, דהיינו, שמזהירין לעקור את כלאי הזרעים, שניכרים כבר באותו זמן בין התבואה.

והוינן בה: בשלמא על הכלאים משמייעין — משום דזמן זריעה היא. אלא על השקלים — מנלן?

אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: דאמר קרא: "זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה".

וביאר, שהכוונה בקריאה זו היא, לזכור את הגורם לעמלק, שהוא העוון [כדכתיב: "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים", ודרשינן "רפידים" — שרפו ידיהם מן התורה], ונשוב לה. עיי"ש שהארין.

וכתב, דכן הוא גבי פרשת פרה, דאע"ג שאין בידינו לעשותה, ואין אנו יכולין לטהר טמא מת, מ"מ הכוונה רצויה. שאין המים מטהרין, אלא העיקר שהחי יתן אל לבו את העוון שגורם למיתה, ועי"ז באה טומאת מת.

¹⁵⁰. כתבו התוס' [ד"ה לכל], דצ"ל דמיירי במנחה ביוהכ"פ שחל בשבת, דאהא קאמר

קריאת התורה. ופתח התנא בקריאה של ראש חודש אדר, כיון שהמסכת עוסקת במגילה, הנקראת בחודש אדר. תוי"ט [וכ"כ במאירי].

¹⁴⁸. ובירושלמי [פ"ג ה"ד] איתא: "ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש: צפה הקב"ה שהמן הרשע עתיד לשקול וכו', אמר: מוטב שיקדום כספם של בני לכספו של אותו רשע, לפיכך מקדימין וקורין בפרשת שקלים".

¹⁴⁹. המלאכת שלמה הביא, שבספר חן טוב [פרשת בשלח] כתב לבאר, אמאי אנו בגלותינו מצווין לקרות פרשת זכור, והרי איננו יכולים לעשות עם עמלק רעה?!